

RING- EN POPULATIEONDERZOEK

Hoe lang leven Steenuilen en waar blijven de jongen nadat ze uitgevlogen zijn? Op welke afstand vestigen ze zich van hun geboorteplek en zijn er verschillen tussen mannetjes en vrouwtjes in dit opzicht? Deze vragen zijn alleen te beantwoorden door Steenuilen individueel herkenbaar te maken, bijvoorbeeld door ze te ringen.

Naast aandacht voor de technische aspecten van het ringen van Steenuilen wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de parameters die aan het functioneren van Steenuilpopulaties ten grondslag liggen.

HET RINGONDERZOEK

Het ringen van Steenuilen is alleen toegestaan aan houders van een ringvergunning. De vergunning is te verkrijgen door een gedegen onderzoeksplan in te dienen bij het Vogeltrekstation te Heteren. Op basis van dit plan en de ervaring en deskundigheid van de aspirant-ringer beoordeeld het Vogeltrekstation de aanvraag.

Het ringen van nestjongen

Nestjongen van een ring voorzien kan vanaf een leeftijd van 10 dagen. Op deze leeftijd is de poot voldoende uitgegroeid en kan de ring niet meer over het kniegewricht schuiven. Indien de ring zich op het kniegewricht zou vastzetten kan het kuiken de poot niet meer buigen, met alle vervelende gevolgen van dien.

Nestkasten lenen zich uitstekend voor het ringen van jonge Steenuilen aangezien de jongen ook op latere leeftijd niet weg kunnen kruipen. In gebouwen en knotbomen kruipen de jongen soms te ver weg. Laat ze dan verder met rust en haal geen halsbrekende toeren uit om ze toch nog te pakken.

Te jonge Steenuilen zijn tijdelijk individueel te merken door gekleurde tape om het loopbeen te wikkelen. Let op dat de tape niet te strak om de poot zit. De tape kan er later weer af als de aluminiumring van het Vogeltrekstation aangelegd wordt.

Voor het ringen is een speciale tang noodzakelijk.

Kleine jongen worden gemerkt met gekleurde tape.

Het ringen van volwassen Steenuilen

Steenuilen die in nestkasten broeden zijn betrekkelijk eenvoudig te ringen. In de tweede helft van de eifase laat het vrouwtje zich voorzichtig van het nest tillen en van een ring voorzien. Ook gedurende de eerste 10 dagen van de jongenfase is het vrouwtje nog veelvuldig in het nest aanwezig. Soms is ook het mannetje aanwezig. Wees dan extra voorzichtig en voorkom dat de uilen ontsnappen. Het is daarom raadzaam bij iedere controle eerst het vlieggat met een doek af te sluiten en daarna voorzichtig de kast te openen.

Ook buiten het broedseizoen kunnen Steenuilen geringd worden. In de wintermaanden en het vroege voorjaar zijn de volwassen vogels regelmatig in het nest aanwezig. Om verstoring te voorkomen is een nestbezoek tussen half maart en eind april echter niet gewenst. De kans op verstoring in de weken voorafgaand aan de eileg en tijdens de eerste 14 dagen van de broedfase is niet ondenkbeeldig.

Volwassen Steenuilen, met name mannetjes, zijn te vangen met behulp van mistnetten. Dit uiteraard alleen indien de ringvergunning dit toestaat. Er zijn twee methoden:

- de territoriumroep op een recorder lokt het mannetje in het net. In de territoriale fase zal het mannetje proberen de indringer te verjagen en vliegt daarbij in het net. Een opgezette of kunststof Steenuil direct achter het net vergroot de vangkans.
- het opstellen van het net in de aanvliegroute naar het nest. Met name in de jongenfase vliegen de oude vogels regelmatig af en aan met prooien. Door observatie is te zien hoe en waar de vogels naar het nest vliegen.

Beide methoden zijn arbeidsintensief en alleen toepasbaar indien men er de nodige ervaring mee heeft en er een duidelijk onderzoeksdoel mee gediend is.

Gegevens noteren

Noteer na het vangen en ringen altijd de vangstomstandigheden en gegevens zoals ringnummer, locatie, geslacht en leeftijd, ringdatum en -tijdstip, gewicht, vleugellengte, nalospi en rui. Hiertoe kan het veldformulier dienen dat bij het hoofdstuk over het broedbiologisch onderzoek gevoegd is (bijlage 2). Niet alleen stelt het Vogeltrekstation het verzamelen van de gegevens als voorwaarde voor de ringvergunning, maar ook voor het opzetten van een eigen database is het van belang. Alleen dan kunnen onderzoeksvragen beantwoord worden.

ONDERZOEKSVRAGEN

Onderzoek naar het wel en wee van populaties vormt een van de boeiendste aspecten van vogelonderzoek. Het ringonderzoek geeft inzicht in een groot aantal aspecten van de populatiedynamica. Van belang daarbij is onderscheid te maken tussen terugmeldingen door derden en terugmeldingen die via eigen terugvangsten verkregen worden.

Een ring met nummer levert kennis op over het reilen en zeilen van deze Steenuil.

Terugmeldingen door derden

Terugmeldingen via het Vogeltrekstation hebben betrekking op door derden aangetroffen Steenuilen. Voor het merendeel gaat het om dood gevonden Steenuilen. Analyse van deze terugmeldingen geeft inzicht in: de doodsoorzaak, de leeftijd, de afgelegde afstand en de dispersierichting.

Doodsoorzaken De meeste Steenuilen worden als verkeersslachtoffer terugmeld, hetgeen te maken heeft met een grotere trefkans die wegen nu eenmaal bieden. Langs drukke wegen in een dichtbevolkte gebieden is bovendien de kans op het aantreffen van een aangereden Steenuil groter dan in dunbevolkte regio's. Let dan ook op een mogelijke kleuring van de doodsoorzaken.

Leeftijd De leeftijd, feitelijk de tijd die verstreken is tussen de ring- en vinddatum, van een uil is niet altijd exact vast te stellen. De ringdatum is wel exact bekend maar de vinddatum komt vaak niet overeen met de werkelijke datum van overlijden. Lang niet alle dode Steenuilen worden direct gevonden. Van belang is dan ook de aanduiding op het formulier van het Vogeltrekstation hoe lang de uil al dood is: korter dan 1 week, langer dan 1 week of onbekend. Met name beide laatste

aanduidingen vormen een probleem bij het vaststellen van de werkelijke leeftijd.

Afgelegde afstand De afstand die een geringde uil heeft afgelegd valt te berekenen door een denkbeeldige lijn te trekken tussen de ringplaats en de vindplaats op basis van de amersfoortcoördinaten. De coördinaten van de ringplek zijn over het algemeen correct zullen, maar de nauwkeurigheid van de vindplek hangt af van de verslaglegging door de vinder. Bovendien zorgt de plaatsbepaling aan de hand van de amersfoortcoördinaten zorgt voor een relatieve meetfout omdat deze geschiedt binnen het systeem van de kilometerhokken. Hierdoor kan bij de exacte plaatsbepaling bij kleine verplaatsingen een relatief grote afwijking vertonen. Fouten kunnen bijvoorbeeld ontstaan bij jonge, uitgevlogen uilen. Ten onrechte wordt soms uit de afgelegde afstand op het terugmeldformulier geconstateerd dat de jonge uil het ouderlijk territorium al verlaten heeft, terwijl dat in de praktijk niet het geval hoeft te zijn.

Dispersierichting De dispersierichting wordt bepaald door de windrichting van de denkbeeldige lijn tussen ringplek en vindplek in graden te noteren. Dit zegt uiteraard weinig over de omzwervingen van de Steenuil.

Eigen terugvangsten

Het aantal eigen terugmeldingen is voor een belangrijk deel afhankelijk van de controlefrequentie; hoe meer controles hoe groter de kans op terugmeldingen van geringde Steenuilen. Het jaarlijks systematisch controleren van dezelfde nesten levert waardevolle informatie op. In de wintermaanden is er tijd om aanvullende informatie te verzamelen, met name over de volwassen uilen. Geef deze terugmeldingen ook aan het Vogeltrekstation door. Het eigen ringonderzoek kan bijdragen aan de beantwoording van de onderstaande vragen. Bij iedere vraag zijn een aantal aandachtspunten vermeld.

Hoe trouw zijn volwassen vogels aan hun territorium?

Door tijdens het broedseizoen minstens éénmaal het mannetje en het vrouwtje te controleren weten we meer over hun binding aan het territorium. Een complicerende factor is dat ze niet jaarlijks dezelfde nestplaats hoeven te gebruiken. Als alleen de nestkast gecontroleerd wordt, kan informatie gemist worden. Indien de indruk bestaat dat een territorium nog wel bezet is, verdient het aanbeveling te zoeken naar de nieuwe nestplaats.

Hoe trouw zijn volwassen vogels aan hun nestplaats?

Het is bekend dat Steenuilen vele jaren achtereen in hetzelfde nest broeden. Onduidelijk is vooralsnog of dit een 'armoedeverschijnsel' is: er is nu eenmaal geen geschiktere nestgelegenheid. Met name in gebouwen kan de nestplaats nog wel eens variëren. Het is dan de moeite waard naar de nieuwe locatie te zoeken.

Hoe trouw zijn Steenuilen aan hun partner?

Steeuilparen blijven over het algemeen hun hele leven trouw aan elkaar, maar soms wordt om onduidelijke reden van partner gewisseld. Om hier meer zicht op te krijgen is het van belang om zowel het vrouwtje als het mannetje te ringen en te controleren. Uit de aanwezigheid van een volwassen uil bij een nest met eieren mag niet zonder meer de conclusie getrokken worden dat we met een vrouwtje te maken hebben. Het mannetje is soms ook alleen in het nest aanwezig als het legsel nog niet compleet is. Het enige zekere sexe-onderscheid is de broedvlek van het vrouwtje tijdens de eifase.

Wat is de leeftijdsopbouw van de populatie?

Een gezonde, levenskrachtige populatie kent een evenwichtige opbouw waarbij jaarlijks nieuwe, jonge dieren deel uit maken van de broedpopulatie, maar er tevens voldoende oude vogels aanwezig zijn. Afwijkingen van het gemiddelde beeld kunnen een indicatie zijn dat de populatie onder druk staat.

Wat is de levensverwachting?

De ouderdom en de jaarlijkse sterfte onder volwassen en jonge Steenuilen is te achterhalen door de verkregen terugmeldingen te analyseren. Voor een betrouwbare analyse zijn echter veel meldingen nodig die alleen op landelijke schaal verzameld kunnen worden. De databank van het Vogeltrekstation is daarvoor een geschikte bron.

Is er uitwisseling tussen populaties?

In een vitale populatie vindt uitwisseling plaats met jonge dieren van naburige populaties. De geringe dispersie van Steenuilen maakt het zinvol in aaneengesloten gebieden onderzoek te verrichten en de gegevens onderling uit te wisselen en te bewerken. Samenwerking in regionale verbanden is voor dit doel essentieel.

BEWAREN VAN GEGEVENS

De basis voor een goede interpretatie ligt in een zorgvuldige registratie van de gegevens. Daarnaast is het van belang de gegevens op een toegankelijke manier te bewaren. De computer leent zich daar uitstekend voor en een eenvoudige database is met behulp van de huidige software niet moeilijk in te richten. Het invoerprogramma POOT van het Vogeltrekstation voorziet in een goede opzet van de database.

Ronald van Harxen